

geçmiştir. Mehmed Necib Efendi, Aksaray'da ve daha çok mimar olarak tanınan Ahmed Tal'atî Efendi, Beykoz'daki konağında zikir meclisi açarak tarikat âyin ve geleneğini sürdürmüştür. Halil Efendi'nin halifelerinden Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi, Kütahya ve Uşak dolaylarında faaliyet göstermiş, silsilesi günümüze kadar ulaşmıştır. Çerkeşi Mustafa Efendi'ye intisap edip şeyhin vefatı üzerine hilâfetini ancak üç yıl sonra Halil Efendi'den alan Diyarbakirli Hacı Mustafa Safî Efendi, Bolu'da açtığı Aktaş Dergâhı'nda irşad faaliyetinde bulunmuştur. Nevrekoplu Ahmed Rifat Efendi, Nevrekoplu Süleyman Sırrî Efendi, Çerkeşli Elvanzâde Mustafa Hulûsi Efendi, Geredeli Hacı Yûsuf Efendi, Geredeli Halil Efendi'nin yetiştirdiği halifeler arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Rûmî Efendi (Şeyh-Geredeli), *Divan* (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu – Mustafa Tatçı), Ankara 1998, hazırlayanların girişi, s. III-IV; Şeyh Halil Efendi Zâviyesi Vakfı, VGMA, nr. 204/519-1562; Mehmed Murad, *Terceme-i Ahvâl-i Beyzâde Mustafa Efendi*, İstanbul 1264, s. 5; *Tomar-Halvetiyye*, s. 74-77; İbrahim Hilmi, *Menâkıb-ı Şeyh Sâfi-i Âmidî*, Millet Ktp., Ali Emiri Efendi, Şer'iyye, nr. 1111; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, IV, 66, 91-98; Ahmet Gököçlü, *Paphlagonia-Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, I, 323-324; Ali Rıza Ünlü, *Tarih Boyunca Gerede*, İstanbul 2000, s. 72-73, 130-136; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 198; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 157-161; Ahmed Bedî Ertan, "Mimar Şeyh Ahmed Talatî Efendi, Eserleri ve Hayatı", *Yeni Tarih Dünyası*, III/21-22, İstanbul 1954, s. 849.

HÜR MAHMUT YÜCER

GEVGİLİ

Makedonya'da tarihi bir şehir.

Bugün Gjevgjili, Gevgelija şeklinde anılmakta olup Makedonya'nın güneyinde Yunanistan sınırına yakın bir mevkiye Selânik'in 70 km. kuzeyinde yer alır. 1383'ten 1912'ye kadar Osmanlı idaresi altında kalan ve çoğunluğu Türkçe konuşan, kısmen Ulahlar'ın da bulunduğu önemli bir müslüman nüfusu barındıran bir bölgeyi içine alan Osmanlı kazasının da adıdır. Burada oturan ve Türkçe konuşan müslümanların tarihi 1383, 1387 (Serez ve Selânik'in fethi) yıllarından kısa bir zaman sonrasında dayanır. Ulahlar (Eflak) ise tarihleri Roma İmparatorluğu'nun geç dönemine kadar giden, VI ve VII. yüzyıllarda Slav istilâlarına karşı direnen, XVII. yüzyılda bir kısmı müslüman olan eski bir Balkan halkıdır.

1920'li yıllarda Gevgili'yi gösteren bir kartpostal

Gevgili yöresi Osmanlı kayıtlarında Avrathisar diye adlandırılan yöreyle bağlantılı bir özellik arzeder. Avrathisar bir kaza olarak zikredilir; buraya ait 929 (1523) tarihli *İcmal Tahrir Defteri*'nde (BA, TD, nr. 70) kayıtlı yer adları Slav istilâsının boyutlarına ve şiddetine, ayrıca antik çağların ardından Makedonya'nın bu önemli bölgesine kimlerin yerleştiğine işaret edecek ipuçları verir. Gevgili ve Avrathisar yöreleri, antik çağların ardından Bizans ve I. Bulgar İmparatorluğu ile onun halefi olan Çar Samuel İmparatorluğu arasında bir sınır bölgesi haline geldi. 1018 ve 1345'te meydana gelen Sırp işgali arasındaki zamanda ise Bizans İmparatorluğu'na bağlı durumdaydı. 1328'de ya da kısa bir süre sonra şiddetli bir iç savaş ve Sırp işgali sırasında Bizans İmparatoru III. Andronikos, düz alüvyal ovaların üzerinde yer alan ıssız bir tepede sadece kadınlardan oluşan bir birlikle savunulabilecek kadar güçlü bir kale inşa etti. Kaleye bu sebeple Gynaikokastro (kadınlar kalesi) denildi. Bu rivayet bazı ayrıntılarıyla birlikte çağdaş tarihçilerden Kantakuzinos ve Gregoras tarafından da nakledilmiştir.

1345'te Sırp lar bölgedeki Serez, Vodina / Edessa, Stob ve Strumitsa'yı ele geçirdiler. 1345-1371 arasında bölge Sırp lar'ın elinde kaldı. Meriç / Çirmen savaşının ardından küçük idarî birimlere ayrıldı. 1383'te Serez ile 1387'de Selânik'in fethi arasında Gynaikokastro ve çevresi Osmanlılar'ın eline geçmiş olmalıdır. Serez, Vodina, Drama, Karaferye ve nisbeten daha az önemli yerler gibi burası da anlaşma şartlarıyla teslim oldu. Böylece Gynaikokastro adı Avrathisar'a dönüştü ve Aşağı Vardar'ın her iki yanında kalan geniş bölgenin idarî merkezi haline geldi. İlk Osmanlı kroniklerinin yanı sıra Bizanslı tarihçi L. Chalkokondyles de 1380'lerde Rumeli Beylerbeyi Kara Timurtaş döneminde Batı Anadolu'da Saruhan sancağından Türk yerleşimcilerin bölgeye iskân edildiğini zikreder. 1523

ve 1569 tahrir defterlerinde eski köylerde yörük yerleşiminin de olduğu kaydedilir. Chalkokondyles yörüklerin doğuda Serez ile batıda Vardar nehri arasında bulunduğunu yazar. 1523 ve 1530 kayıtlarında Avrathisar kazasında yer alan sekiz köy Yenice-i Vardar'da bulunan Gazi Evrenos vakfiyesinin bir parçası olarak zikredilmiştir. Bu sekiz köyün hepsi Türkçe isimler taşımakta olup sakinleri de Evrenos Bey'in hizmetlileri olan müslümanlardan meydana gelmekteydi.

Avrathisar'a (Gevgili) Türk yerleşimine dair ilk açık kayıt 1445 yılına aittir. Sofya'da Millî Kütüphane'de kayıtlı bir timar icmal defterinde (OAK 52/59, 45/30) Rugunovets köyü için 1447 Kasımının sonu, Vardarovtsi (Axiochorio) için 1445 Kasımının ortası gibi tarihler verilir. Buradan bu defterin Fâti h Sultan Mehmed'in ilk saltanat dönemine ait olduğu çıkarılabilir. Defterde Slavca isimlere sahip, nüfusu hıristiyanlardan meydana gelen yirmi üç köyle Türkçe isimlere sahip ve nüfusu müslümanlardan oluşan on bir köy anlatılmaktadır. On iki müslüman ve yirmi hıristiyan hânesinin bulunduğu Rugunovets köyüyle (şimdiki adı Polykastro) ilgili olarak defterde Kara Süle'nin oğlu Oruç Han'ın timarı olduğuna işaret edilmektedir. Kara Süle bu timar arazisini muhtemelen I. Murad zamanında almıştır. Orhovica köyü hakkında ise "merhum Gazi Hudâvendigâr" tarafından Şeyh Elvân'a vakfedildiği kaydı düşülmüş, köy sakinlerinin elinde de "hük-m-i merhum sultan" bulunduğu ifade edilmiştir. Bu da bölgenin Osmanlılar tarafından fethedildiği I. Murad zamanına bir atıftır. Daha sonraki tahrirlerde Rugunovets, hem Slavca adıyla hem Türkçe adı olan Kara Süle köyü ismiyle anılmaya devam etti. 1900 yılında köyde elli beş müslüman ve altmış dokuz hıristiyan hânesi mevcuttu. Bu da sürekliliği gösteren önemli bir işarettir.

Gevgili'de Osmanlı dönemine ait hamam

1523 ve 1569 yıllarına ait tahrirlerdeki veriler aynı köylere ait 1446 yılı kayıtlarıyla karşılaştırıldığında nisbeten az yerleşimin bulunduğu bölgenin nüfusunun hızla arttığı dikkati çeker. Bu eski sınır bölgesinde uzun yıllar hâkim olan barışın, ayrıca veba gibi salgın hastalıkların azalışının da etkisiyle bölgede yaşayan hıristiyan nüfusu 1446'dan 1523'e kadar üç kattan fazla artış gösterdi. Rakamlar ayrıca henüz yerleşim olmayan bir alanın Türk yerleşimcilerce iskân edildiğine işaret eder. 1523'te bütün Avrathisar kazasında yetmiş bir köy bulunmakta ve bu köylerde % 14'ü müslüman Türk olmak üzere 4037 hâne yer almaktaydı. 1569 tahriri nüfus artışının önemli ölçüde azaldığını gösterir. 1028 (1619) ve 1075 (1665) yıllarına ait iki cizye defterinde hıristiyan nüfusunun çok azaldığı dikkati çekerse de bu verilerden kesin sonuçlar çıkarmak zordur. Avrathisar kazasında 1900 yılına ait kayıtlara göre Kilkis kasabası dahil 142 köy vardır. Bunlardan 106'sı Türkçe isimler taşır ve seksen altısı tamamıyla Türk nüfusundan oluşur. Geri kalan otuz altı köy neredeyse tamamı Slav isimleriyle kayıtlıdır. Bu da o köylerin sakinleri hakkında bir fikir vermektedir. 1312 (1894) yılına ait *Selânik Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre bölge nüfusu 23.848'i (% 57) müslüman olmak üzere 41.626'dır.

1864'te yapılan idarî değişiklikler sebebiyle bölge eski Avrathisar kazasına nazaran hayli küçüldü. Bu sırada merkezi Kilkis olan (1523'ten beri kazanın en büyük yerleşim yeri durumundaydı) Avrathisar kazasının kuzey parçası Gevgili kazası haline getirildi. 1900'de Gevgili kazasında yer alan altmış sekiz köyde % 39'u müslüman 49.315 nüfus bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda tamamı ya da ekseriyeti hıristiyan olan, güneyde Bojmiçe, kuzeyde Bogdantsi ve Prdejci gibi birçok köyün 1900'lere gelindiğinde nüfusunun çoğunluğu

müslümanlaşmıştı. Gevgili'nin batısında yer alan ve dağlık bir köy olan Gornicet'teki gibi büyük bir Ulah köyü Notya / Nonte de XVII. yüzyılda topluca ihtida etti. Diğer taraftan muhtemelen daha önce yerleşmiş olan göçebe ve yarı göçebe yörükler sayesinde nüfusu 5000'in oldukça üzerine çıkan iki büyük müslüman Türk yerleşimi Mayadağ ve Kara Sinan ortadan kalktı.

1862'den itibaren yarıym yüzyıl içerisinde Avrathisar bölgesindeki Gevgili hızla büyüyerek köyden kasabaya dönüştü. Tuhaf bir isim olan Gevgili Yunanca "zeugarion" kelimesinden türemiş olup "öküz boyunduruğu" anlamına gelir. Dolayısıyla bu yerleşim yeri büyük ihtimalle Bizans İmparatorluğu döneminde ortaya çıkmıştır. Gevgili'nin kayıtlarda doğrudan adının geçtiği ilk tarih 1523'tür ve 1523 tahririnde yirmi dört hâneli bir köy olarak kaydedilmiştir. 1569 yılına gelindiğinde kırk dördü hıristiyan ve ikisi müslüman hânesi olmak üzere hâne sayısı kırk altıya yükseldi. 1863'te çoğunluğu ipek üretimiyle geçinen altmış hânesi bulunduğu görülür. Bölgenin etrafında ve köylerinde yaprakları ipek böceklerinin temel besini olan çok sayıda dut ağacı vardı. Gevgili'de Selânikli bir tüccara ait dokuz küçük ipek imalâthanesi mevcuttu. 1889'da Gevgili ve civar köylerinde 340.000 okka ipek böceği kozası üretildi ve bunların çoğu Selânik yoluyla ihraç edildi. Gelişen kasaba Osmanlı ordusu ve jandarmaları için abâ da üretir hale geldi. 1900 yılında Gevgili'nin nüfusu yaklaşık 4200 oldu (3000 hıristiyan Bulgar, 1055 Türkçe konuşan müslüman ve 120 hıristiyan Ulah).

1886'da Gevgili yerleşimi resmen kasaba statüsüne yükseltildi. 1884'te inşa edilen, Selânik'ten Üsküp'e ve oradan Kosova'ya uzatılan demiryolu Gevgili'nin büyümesini hızlandırdı. 1900 yılına ait Kançov istatistiklerine göre Gevgili kazası altmış yedi köyden meydana geliyordu. Toplamda % 39'u müslüman olan 49.128 nüfusa sahipti. Müslüman nüfusun % 78'ini Türkler oluştururken geri kalanını müslüman Ulahlar, Çingeneler ve az sayıda (178) hemen hepsi Gevgili şehrinde yaşayan Çerkez mülteciler teşkil ediyordu. 1312 (1894) yılına ait *Selânik Vilâyeti Salnâmesi*'nde de hemen hemen aynı rakamlar yer almakla beraber burada müslümanların toplam nüfusa oranı % 40 olarak verilmiştir. 1324 (1906) tarihli *Selânik Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre Gevgili'de üç cami, bir medrese, bir hamam, iki han, altı farklı etnik cemaate ait on mektep (üç Türk, iki Yunan, iki Bulgar, bir Sırp, bir Katolik ve bir Ulah mektebi)

ve bir rüşdiye bulunmaktaydı. Salnâmede ayrıca on sekiz makineli ipek eğirme imalâthanesinin var olduğu belirtilmektedir. Şehirde bunların yanı sıra Osmanlı redif ordusuna ait büyük bir kışla ile diğer askerî depo ve binalar mevcuttu.

1912-1913 Balkan savaşları esnasında bölgede büyük değişiklikler meydana geldi. 1912'de Yunan ordusu Gevgili'yi işgal etti, fakat kısa süre sonra Florina'yı alan Sırbistan'la Gevgili'yi takas etti. Gevgili ve önemli tren yolu Sırbistan'da kaldı. I. Dünya Savaşı'nda İtilâf devletleriyle Bulgar işgal ordusu arasında kalan bölgede Türk köyleri yıkıma uğradı, halk ya öldürüldü ya da kaçmak zorunda kaldı. Sonradan İslâm'ı kabul eden hıristiyan kökenli çok sayıda köy de ortadan kalktı. Lozan Antlaşması'nın ardından 1923'te Avrathisar kazası müslümanları Anadolu'da yaşayan Yunanlılar'la mübadele edildi. Böylece onlardan kalan binalar da yok oldu.

Bugün Osmanlı yapılarından sadece XVII. yüzyıla ait bir hamamın kalıntıları mevcuttur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tito, Yugoslavya'nın sınır kapılarını açınca eski Gevgili kazasının kuzey yarısında yaşayan müslümanların çoğu Türkiye'ye göç etti. Sadece küçük müslüman grupları kaldı, bunlar günümüzde çoğunlukla Bogdanci, Bogorodica ve Stojakovo köylerinde yaşamaktadır. 1948'de Gevgili hâlâ 1912'de olduğundan büyük değildi. Tekstil, seramik ve elektronik sanayiinin kurulmasıyla birlikte şehrin nüfusu 1984'te 12.360 oldu. Günümüzde ise bu rakam 15.685'tir.

BİBLİYOGRAFYA :

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defteri: 937/1530 (nşr. Ali Coşkun v. dğr.), Ankara 2003, I, 115-123; *Turski Izvori za Bâlgarskata Istorija* (ed. N. Todorov – B. Nedkov), Sofia 1966, II/1, s. 388-429; II/2, s. 324-360; V. Kančev, *Makedonija Etnografija i Statistika* (Izbrani Proizvedenija içinde), Sofia 1900, II, 451-453, 464-468; *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914, s. 315; K. N. Kostić, *Naši novi gradovi na Jugu* (ed. R. Đorđević), Beograd 1922, s. 98-99; St. Novaković, *S Morave na Vardar*, Beograd 1925, s. 61; T. Vlahov, *Kukuš i negovoto istorichesko minalo*, Sofia 1963; V. Kartov, *Gevgili do Balkanskite Vojni*, Skopje 1966; A. Tourta, "The Fortifications of Gynaikokastro", *Secular Medieval Architecture in the Balkans 1300-1500 and its Preservation* (ed. S. Ćurčić – E. Hadjityphonos), Thessaloniki 1997, s. 110-113; A. M. Woodward, "The Byzantine Castle of Avret-Hissar", *The Annual of the British School at Athens*, XXIII, London 1919, s. 98-103; *Enciklopedija Jugoslavija*, Zagreb 1958, III, 456.

Avrathisar'ın kalıntıları

